

PENKERIŲ – ŠEŠERIŲ METŲ VAIKŲ EMPATIJOS UGDYMO VEIKLOS IR METODAI IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE

Vilma Larkina, ikimokyklinio ugdymo mokytoja

Klaipėdos lopšelis – darželis „Nykštukas“

Aurelija Valaitienė, lektorė

Klaipėdos valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v0iVI.195>

Anotacija

Svarbų vaidmenį penkerių – šešerių metų vaikų emocinei ir socialinei raidai bei empatijos ugdymui turi ikimokyklinio ugdymo įstaiga ir joje dirbantis pedagogas. Straipsnyje tiriamoji problema atskleidžiama teoriniu ir empiriniu aspektu: išanalizuotos veiklos ir metodai, naudojamos penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymui, Siekiant išnagrinėti veiklas ir metodus ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją, pasitelkti šie tyrimo metodai: literatūros analizė, dokumentų analizė, struktūrizuotas interviu, kokybinė tyrimo rezultatų analizė. Apklausia žodžiu atskleidė, jog informantai taiko įvairias veiklas ar jų formas, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją. Ikimokyklinio ugdymo įstaigoje efektyviausios veiklos yra šios: grupinė, socialinė, vaidybinė, muzikinė bei projektinė. Jų metu ugdytiniai skatinami mąstyti ir priimti sprendimus, ugdomas gebėjimas sutelkti dėmesį ir išklaudyti, lavinamas emocijų ir jausmų pažinimas, suvokimas bei jų raiška, sudaromos galimybės empatijos ir tolerancijos vystymuisi. Veiksmingiausi metodai ir priemonės, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją, yra projektai, pokalbiai – diskusijos, didaktiniai, judrieji – komandiniai žaidimai, grupinis darbas, inscenizavimas, grožinės literatūros analizė, muzikinių kūrinių klausymasis.

Pagrindiniai žodžiai: empatija, ugdymas, ikimokyklinio ugdymo institucija.

Ivadas

Temos aktualumas. Vis dažniau ikimokyklinio ugdymo institucijose iškyla smurto ir patyčių problema, kuri pasireiškia agresija, nukreipta į kitą asmenį (Bagdonas ir Padarauskaitė, 2012). Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog ikimokyklinio ugdymo institucijose, vyrauja žodinė agresija bei fizinė patyčių apraiška (Kerulienė ir Užpurvytė, 2017). Viena pagrindinių priežasčių, anot Legkauskos (2013), – empatijos trūkumas. Siekiant sumažinti vaikų patyčias, tikslinga ugdyti vaikų empatiją, kuri tiesiogiai veikia vaikų agresiją, kuo labiau išlavėjusi empatija, tuo mažiau pasireiškia vaiko agresyvumas (Boyd ir Bee, 2011).

Miškinis (2003) empatiją apibūdina kaip gebėjimą emociškai atsiliepti į kitų žmonių išgyvenimus bei gebėjimą atjausti. Empatija nėra įgimta, kaip ir kitas dorines savybes, empatiją reikia išugdyti. Šis įgūdis vystosi šeimoje, nors santykiečiai šeimoje vienas svarbiausių veiksmų, tolimesnei vaiko socializacijai (Boyd ir Bee, 2011), tačiau svarbų vaidmenį vaiko emocinei ir socialinei raidai turi ikimokyklinio ugdymo institucija, kurioje vaikas praleidžia nuo aštuonių iki dešimties valandų per dieną. Ikimokyklinio ugdymo institucijoje ugdomos socialinės, sveikatos, pažinimo, komunikavimo ir meninės kompetencijos (Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas, 2016), kurių visuma garantuoja sėkmingą vaiko asmenybės ugdymą.

Kaip teigia Malinauskaitė (2011), ikimokyklinio ugdymo pedagogas asmeniniu pavyzdžiu ir ugdydamas vaikų socialines – emocines kompetencijas padeda vaikams išmokti atpažinti savo emocijas ir jas valdyti, ugdo gebėjimą suvokti savo ir kito jausmus. Anot Jautakytės (2014), svarbiausias vaidmuo savitarpio pagarbos grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje ugdymo aplinkoje (Pedagogų etikos kodeksas, 2018) ugdant vaikus, tenka pedagogui. Vadovaudamasis elgesio ir veiklos principais, savo empatija ir veiksmais pedagogas geba suprasti ugdytinių emocinę būseną, palaikyti darnius santykius, šie veiksniai lemia kiekvieno vaiko gerą savijautą ugdymo institucijoje, kurioje jis gali jaustis bendruomenės dalimi, priimtas, saugus, gerbiamas, sudaromos sąlygos vystyti empatijai (Pedagogų etikos kodeksas, 2018). Gebėjimas organizuoti ugdymo procesą, vienas iš gero pedagogo bruožų, kuriuos išskiria Liubertienė, Kunickienė, Kupriūnienė (2015), šiai minčiai pritaria ir Jautakytė (2014), jos teigimu pedagogas, organizuodamas ugdymo procesą, parinkdamas ir planuodamas ugdymo turinį, numatydamas ugdymo strategiją ir uždavinius, derindamas ugdymo metodus ir priemones, vaidina lemiamą vaidmenį plėtojant ugdytinių kūrybiškumą, kuris atskleidžia, formuoja vaiko asmenybės savybes ir mąstymo

gebėjimus, kurie anot Hille, Evanschitzky ir Bauer (2015), būtini įsijaučiant į kito žmogaus emocinę būseną.

Temos problema. Dauguma lietuvių ir užsienio šalių mokslininkų (Malinauskaitė (2011), Jautakytė (2014), Liubertienė, Kunickienė, Kupriūnienė (2015), Hille, Evanschitzky, Bauer (2015)) atskleidžia ikimokyklinio ugdymo pedagogo svarbą ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją. Tačiau stokojama tyrimų, kokias konkrečias veiklas ir metodus taiko pedagogai, ugdydami penkerių – šešerių metų vaikų empatiją?

Tyrimo objektas – penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymas.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti veiklas ir metodus ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai išanalizuoti taikomas veiklas ir metodus ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

2. Empiriškai įvertinti pedagogų taikomas veiklas ir metodus ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, struktūrizuotas interviu, kokybinė duomenų analizė.

1. Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymo veiklų ir metodų teorinė analizė

Ikimokyklinio ugdymo institucijoje žaisdami vaikai ugdo bendravimo ir socialinius įgūdžius (Aramavičiūtė ir kt., 2011; Brandišauskienė ir Maslienė., 2014), mokosi ieškoti kompromiso, siūlyti ir priimti pagalbą, užjausti ir pergyventi, išmoksta perteikti mintis, jausmus bei emocijas (Кондрашова и Фурман, 2016). Penkerių – šešerių metų amžiaus vaikai geba savarankiškai inicijuoti žaidimą ir jį plėtoti, jų žaidimas apima aukštesnįjį žaidimo lygį. Kaip teigia Švaplėnienė (2015), šio amžiaus vaikai, mokindamiesi spręsti konfliktus bei siekdami bendrų tikslų, keičiasi vaidmenimis ir nustato žaidimo taisykles, kurių bando laikytis. Taigi, žaisdami vaidmeninius žaidimus vaikai modeliuoja socialinius vaidmenis, o tai leidžia vaikams pabūti kitų vietoje, plėsti minčių ir jausmų spektrą. Pasak Jonilienės (2008), vaidmeniniai žaidimai skatina dorą vaikų elgesį, penkerių – šešerių metų amžiaus vaikai geba: „padėti, pagailėti, užjausti, išklaudyti, dalytis, neskriausti, nesityčioti, elgtis mandagiai“. Kaip teigia Brandišauskienė ir kt. (2014), šiais žaidimais dažniausiai atskleidžiamos realios situacijos iš vaikų patirties, kurios kyla iš suaugusiųjų elgesio imitavimo tam tikrose situacijose (Дьячкова и Папина, 2014), kurios vaikui emociškai reikšmingos, todėl mėginama atkartoti įvykius, įspūdžius bei išgyvenimus. Žaisdami vaidmeninius žaidimus vaikai geriau supranta jausmų ir elgesio tarpusavio ryšius, tačiau Jonilienės (2008) atlikto tyrimo metu apie 4 – 6 metų vaikų doro elgesio ypatumus, paaiškėjo, jog doras elgesys, kuris formuoja vaikų empatiškumą, žaidimo metu nėra pakankamai pastovus, tai lemia santykiai šeimoje, kuriuos vaikas mato kasdien savo namuose; bendravimas su pedagogais ir bendraamžiais. Гущина (2015) teigia, jog žaisdami vaidmeninius žaidimus vaikai išbando savo sugebėjimus, didžiuojasi savo pasiektais rezultatais, nors šiai minčiai prieštarauja Brandišauskienė ir kt. (2014). Autorių teigimu, vaidmeninis žaidimas – tai priemonė vaidinti vaidmenį, o ne rezultatų siekimas, tačiau autorės sutinka, jog ši veikla moko vaikus pergyventi sunkumus, atsižvelgti į draugo rezultatus, džiaugtis bendraamžio sėkme, bei moko abipusės pagarbos ir savitarpio pagalbos (Кондрашова и Фурман, 2016), o tai sudaro sąlygas vystyti empatijai.

Judriųjų žaidimų pagrindinis tikslas skatinti vaikų fizinį aktyvumą (Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas, 2016). Финогенова ir Решетов (2013), teigia, jog ši veikla – vienas iš būdų, kuris sudaro sąlygas lavinti vaikų dėmesį, atmintį ir mąstymą.

Empatijos raiškai ikimokyklinio ugdymo institucijoje reikšminga teatrinė veikla, kuri anot Lipskienės (2015), padeda vaikui patirti kitą ir save. Teatrinė veikla leidžia geriau pažinti bendraamžius personažų pagalba (Гайворонская, 2009), stebint emocijų kaitą veide, be to, statant spektaklius tarp vaikų išskylančios konfliktai ir jų sprendimai moko vaikus tolerancijos ir bendravimo. Teatrinėje veikloje išaukštinama išmintis, drąsa, tarnavimas kitiems, taip lavinama vaikų fantazija ir kūrybiškumas, ugdoma atjauta (Lipskienė, 2015).

Savitai išreikšti savo įspūdžius, išgyvenimus, mintis, patirtas emocijas penkerių – šešerių metų amžiaus vaikams padeda muzika (Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas, 2016). Ambramauskienė ir Ozarovska (2017) atliko tyrimą apie vaikų lyderystės ir muzikinės veiklos sąsajas. Autorės teigia, jog muzikinė veikla greičiausiai sužadina vaikų emocijas, formuoja estetinius jausmus bei yra socialiai reikšminga ikimokyklinio amžiaus vaikams, padeda vaikams bendrauti, išreikšti save, demonstruojant kūrybinius gebėjimus, kurie vaikui padeda įgyti drąsos, pasitikėjimo savimi.. Muzikinėje veikloje atsiskleidžia vaikų, kaip grupės lyderių savybės. Tokie vaikai pasižymi gebėjimu bendrauti ir gerbti bendraamžius, yra atviri, drąsūs, aktyvūs, smalsūs, savarankiški, kūrybingi ir empatiški (Ambramauskienė ir kt., 2017).

Иванова (2010) pastebėjo, jog tinkamai pedagogo parinkta grožinė literatūra, teigiamai veikia empatijos raišką, be to, Изотова ir Мыстафаева (2017) teigia, jog penkerių – šešerių metų amžiaus vaikai supranta kūrinio turinį, veikėjų veiksmus bei jų poelgių motyvaciją, geba teisingai nusakyti veikėjų poelgius ir jausmus, remdamiesi asmenine patirtimi ir moralinėmis normomis. Grožinė literatūra daro įtaką socialinės ir emocinės kompetencijos formavimuisi, o tai teigiamai veikia dorovinių jausmų raišką, kurie svarbūs empatijos ugdymui (Изотова и др., 2017). Grožinės literatūros kūriniai svarbu aptarti kartu su vaikais, kad vaikai išsakytų savo patirtus jausmus ir išgyventas emocijas (Дьячкова и др., 2014).

Кондрашова ir Турбаева (2014) empatijos ugdymui penkerių – šešerių metų amžiaus vaikams akcentuoja pasakas. Autorių nuomone, pasakos vaidina svarbų vaidmenį dorovinio ugdymo procese. Atjautos ugdymas vienas pagrindinių dorovės jausmų, kuris tiesiogiai veikia empatijos formavimąsi.

Animacija ikimokykliniame amžiuje vienas iš metodų ugdyti vaikų empatiją (Kuraitė, 2012). Glebuviene ir Tarasonienė (2008) teigimu, didžioji dalis šiuolaikinės animacijos ir kompiuterinių žaidimų skatina smurtinę ir agresyvią vaikų elgseną, ignoruoja didžiąsias žmogaus vertybes, tačiau, kaip teigia Butvilas ir Juozapaitytė (2008), šiuolaikinė animacija padeda vaikams suvokti tikrovę, ugdo vaikų gebėjimą pažinti gyvenimą. Pedagogui tinkamai parinkus animacinį filmą pagal jo turinį, animacijos veikėjų pavyzdys padeda ugdyti vaikuose draugiškumą, atsakingumą, drąsą, pasitikėjimą, pagalbą, atjautą, Kuraitės (2012) teigimu, ugdytinius reikia skatinti į situacijas žvelgti įvairių veikėjų akimis, pedagogui tikslinga apibūdinti kaip jis jaustųsi įvairių personažų vaidmenyse. Empatišką elgesį galima skatinti mokant vaikus atpažinti ir pavaizduoti savo bei aplinkinių išgyvenimus kūno kalba, kuri suteikia galimybę geriau suprasti vieni kitus.

Kuraitė (2012) mano, jog empatiškumui ugdyti reikšmingas vaikų ir suaugusiųjų socialinis bendradarbiavimas: vienišų žmonių lankymas, pagalba socialiai remtiniams žmonėms, benamių gyvūnų globa, taip sudaroma galimybė vaikams susimąstyti ir įsijausti į jų problemas ir emocinę būseną. Šiai nuomonei pritaria ir Иванова (2010), kurios atliktas tyrimas apie empatijos ugdymą atskleidė, jog socialinis bendradarbiavimas: paukštelių globa, neįgalių bendraamžių lankymas ir bendra žaidybinė, bei pramoginė veikla su jais, teigiamai veikia vaikų empatijos raišką.

Grupiniai darbai ir užduotys suteikia vaikams galimybę diskutuoti, palaikyti vienas kito idėjas, stebėti aplinkinių elgesio būdus, taip skatinama bendra grupinė veikla (Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos, 2015). Pedagogai, inicijuodami įvairius vaikų projektus: meninės projektinės savaitės, kalendorinių švenčių renginiai, kuriuose gali dalyvauti ir ugdytinių tėvai, konkursai, išvykos, ekskursijos (Jautakytė, 2014), skatina vaikų toleranciją, bendruomeniškumą jausmą bei socialinį jautrumą, o tai veikia šio amžiaus tarpsnio vaikų aukštesnį empatijos lygį (Иванова, 2010). Grupinių darbų ir įvairių projektinių veiklų metu lavinami bendravimo įgūdžiai, tai padeda vaikams geriau pažinti ir įvertinti save ir draugus (Jautakytė, 2014), o tai teigiamai veikia empatijos formavimąsi.

Ugdymo procese naudojami įvairūs diskusiniai pokalbiai: „Minčių lietus“, „Ryto ratas“, savęs pristatymo pratybos, atvirų klausimų pateikimas, priežasties ir pasekmės situacijos. Tai moko vaikus kalbėti po vieną, aktyviai klausytis kitų, skatina loginio mąstymo vystymąsi ir pozityviai veikia empatijos raišką (Jautakytė, 2014; Valiulienė, 2014). Penkerių – šešerių metų vaikams svarbus jausmų ir emocijų atpažinimas, supratimas ir reguliavimas, draugystės užmezgimas, kurį skatina prevencinės programos, ugdančios emocinę ir socialinę kompetencijas. Prevencinė programa „Lubo iš Kosmoso“, kaip teigia Malinauskaitė (2011), moko vaikus reikšti savo emocinę būseną žodžiais, suprasti kitų

emocijas, ugdo gebėjimą, klausantis suprasti kitų jausmus. Prevencinė programa „Zipio draugai“ – orientuota į socialinės emocinės kompetencijos ugdymą (Patyčių problema mokykloje ir prevencija, 2014). Ugdytiniai veiklų metu skatinami suvokti ir kalbėti apie savo jausmus, tinkamai reaguoti į aplinkinių reiškiamas emocijas, mokomi tolerancijos, empatiškumo vienas kitam, ugdomi spręsti problemas ir įveikti iškilusius sunkumus, skatinami teigiami bendrauti ir bendradarbiauti padėti aplinkiniams.

Emocinio intelekto ugdymo programa „Kimochis“ (japonų k. *kimochi* reiškia „jausmas“), kaip teigia Žemaitytė (2014), padeda ugdyti socialinę emocinę kompetenciją: pastebėti ir įvardyti savo ir bendraamžio jausmus, taikyti emociją gyvenimiškose situacijose, susikurti taisykles ir spręsti iškilusias problemas, skatina pasitikėjimą savimi ir aplinkiniais. Programų taikymas ugdymo procese – veiksminga priemonė išsiugdyti empatiją.

Apibendrinant, galime teigti, jog penkerių – šešerių metų amžiaus vaikų empatiją ugdo vaidmeniniai žaidimai, kurių metu jie mokosi elgesio taisyklių, socialinių vaidmenų, vysto bendravimo ir komunikacinius įgūdžius, skatina pagarbą, atjautą ir toleranciją vienas kitam. Žaisdami judriuosius žaidimus ugdytiniai skatinami laikytis bendrų reikalavimų, mokomi tinkamų elgesio būdų. Teatrinė veikla daro įtaką jausmų raiškai, padeda atpažinti bendraamžių emocijas veide, kūne. Muzikos klausymas gerina dėmesio koncentraciją, padeda suvokti estetinį grožį, įsijausti į savo mintis ir išgyvenimus. Grožinės literatūros, pasakų klausymas bei jų aptarimas daro teigiamą įtaką empatijos vystymąsi, praplečia pasaulėžiūrą, puoselėja dorovines ir moralines vertybes, formuoja gerumą ir jautrumą. Tikslingai parinkta animacija moko ugdytinius socialiai priimtinių elgesio normų bei efektyvių konfliktų sprendimo strategijų, atsiskleidžia lyderiai. Įvairių projektų metu vaikų ir suaugusiųjų socialinė sąveika gerina tarpusavio pasitikėjimą, skatina bendradarbiavimą. Įvairios prevencinės programos moko ugdytinius atpažinti ir suvokti savo ir kitų emocijas, tinkamai jas reguliuoti bei išreikšti.

2. Tyrimo metodikos apžvalga

Tyrimas atliktas 2021 metais balandžio – gegužės mėn., Klaipėdos miesto lopšelyje – darželyje „X“, kurios paskirtis ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas. Atliekant tyrimą naudoti **tyrimo metodai**: mokslinės literatūros analizė, struktūrizuotas interviu, kokybinė duomenų analizė, dokumentų analizė.

Siekiant empiriškai įvertinti pedagogų taikomas veiklas ir metodus ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, parengtas **tyrimo instrumentas** – struktūrizuotas interviu klausimynas pedagogams. Susiklosčius ekstremaliai situacijai Lietuvoje, apklausa žodžiu vykdyta nuotoliniu būdu „Zoom“ platformoje ir „Messenger“ programoje.

Remiantis parengtu kokybinio tyrimo klausimynu, buvo renkami tyrimo duomenys. Informantams pateikti atviri klausimai leido nustatyti (Žydžiūnaitė, 2006) pedagogų veikloje taikomas veiklas ir metodus, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją, ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo imtis. Siekiant nustatyti pedagogų veikloje taikomas veiklas ir metodus, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją, pasirinkta kriterinė tiriamųjų atranka, laikantis kriterijaus, kad pedagogai dirbtų ikimokyklinio ugdymo institucijoje ir ugdytų penkerių – šešerių metų amžiaus vaikus (Rupšienė, 2007). Remiantis sudarytu struktūrizuotu interviu klausimynu buvo apklausti šeši ikimokyklinio ugdymo pedagogai, Tyrime dalyvavusiems informantams yra suteikiama koduotė. Tyrime dalyvavę informantai pažymėti raidėmis: A, B, C, D, E ir F.

Kokybinė duomenų analizė. Gauti tyrimo rezultatai išanalizuoti ir susisteminti, naudojant Microsoft Office kompiuterinę programą Tyrimo rezultatų susistemimui buvo taikomas kokybinės tyrimo rezultatų analizės metodas, kategorijos ir subkategorijos sudarytos atsižvelgiant į teorinę darbo analizę, informantų pateikti atsakymai pagrįsti įvairių autorių nuomonėmis ir teiginiais.

Tyrimo etika. Remiantis konfidencialumo, pagarbos, anonimiškumo principais, konfidenciali tyrimo dalyvių informacija nėra ir nebus atskleidžiama.

3. Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymui taikomų veiklų ir metodų ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje empirinis tyrimas

Tyrimo metu norėta iširti ikimokyklinio ugdymo mokytojų taikomas veiklas ir metodus, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją.

Apklausti 6 ikimokyklinio ugdymo pedagogai, dirbantys “X” Klaipėdos lopšelyje – darželyje. Informantų pedagoginis darbo stažas nuo 7,5 metų iki 42 metų. Visi yra įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, pusė iš jų turi mokytojo metodininko pedagoginę kvalifikaciją.

Apklauskos žodžiu metu informantai išskyrė efektyviausias veiklas (jų formas), ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją (1 lentelė).

1 lentelė. Efektyviausios veiklos ar jų formos, ugdant penkerių - šešerių metų vaikų empatiją

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Efektyviausios veiklos ar jų formos, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje	Aktyvi fizinė veikla	A „...aktyvi fizinė veikla – judrieji žaidimai... komandiniai žaidimai...“
	Grupinė veikla	A „...animacinių filmukų peržiūra, aptarimas... grožinių kūrinių klausymas...“ B „...darbas grupelėse arba porose ugdomosios veiklos metu...“ D „...pasakų klausymasis...“
	Projektinė veikla	B „...vaikai dalyvauja įvairiose projektinėse veiklose...“ F „...parodos įstaigoje ir mieste, kalendorinės šventės, edukacinės išvykos...“
	Vaidybinė veikla	D „...gyvenimiškų kasdieninių situacijų atkūrimas vaidinant...“ E „...teatrinio ugdymo veikla...“
	Socialinė veikla	B „... skatinu vaikų ir tėvų socialinę veiklą...“ D „...įvairios klausimų ir atsakymų veiklos... situacijos...“ F „...skatinama diskusija pasirinkta tema... sėkmės ir nesėkmės istorijos..., „...Zipio draugai“, išklauso, analizuoja neeilinę gyvenimišką šeimos istoriją...“
	Muzikinė veikla	C „...įvairių žanrų muzikos klausymas... kūrinio nuotaikos aptarimas... muzikinio kūrinio nuotaikos išraiška veide...“ D „... dainos nuotaikos pavaizdavimas mimika...“

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2021 m.

Informantai empatijos ugdymui išskiria skirtingas veiklas ar jų formas. Pusė (3) informantų nurodo šias efektyviausias veiklas, ugdant penkerių - šešerių metų vaikų empatiją: *grupinę* ir *socialinę*. Trečdalis (2) akcentuoja *vaidybinę, projektinę ir muzikinę* veiklą ir tik 1 informantas - *aktyvią fizinę veiklą*.

Galima teigti, jog pedagogai naudoja įvairias veiklas ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją. Tačiau efektyviausios veiklos yra šios: grupinė, socialinė ir projektinė. Veiklų metu ugdytiniai mokami sutelkti dėmesį ir išklausti, ugdomas savigarbos jausmas ir pasitikėjimas aplinkiniais, tolerancija kitiems, vaikai skatinami mąstyti ir priimti sprendimus, sudaromos sąlygos emocijų pažinimui ir jų raiškai, vystoma empatija.

Informantai nurodė veiksmingiausias metodus ir priemones, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją (2 lentelė). Pedagogai, organizuodami ugdymo procesą penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymui, pasitelkia į pagalbą skirtingus metodus ir priemones. Du informantai empatijos ugdymui taiko *projektinę veiklą*. Tai patvirtina Jautakytės (2014) mintis, jog vykdant projektines veiklas, sudaromos sąlygos vaikams geriau pažinti ir įvertinti save ir draugus, lavinami bendravimo įgūdžiai, skatinama tolerancija.

Trečdalis (2) mokytojų vaikų empatijos ugdymui naudoja *pokalbius – diskusijas*. Jautakytės (2014), Valiulienės (2014) teigimu, savęs pristatymas žodžiu ugdytinius moko vienas kitą išklausti ir kalbėti po vieną, lavina mąstymą. Galime manyti, kad pokalbiai - diskusijos yra vienas iš veiksmingesnių būdų, lavinant vaikų empatijos jausmą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje

Ugdymo procese *vaidinimo metodą* vaikų empatijos lavinimui taiko trečdalis (2) informantų. Vaidinimas, anot Paliulytės (2015), teigiamai veikia vaikų jausmus, per vaidybą vaikas įsijaučia į save

ir į kitus asmenis. Tokiu būdu lavinama vaikų vaizduotė ir kūrybiškumas, ugdoma atjauta (Lipskienė, 2015).

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog pedagogai (2), ugdydami penkerių – šešerių metų ugdytinių empatiją, naudoja *didaktinius* ir *judriuosius – komandinius žaidimus*. Žaidimų metu plėtojami komunikaciniai gebėjimai, mokoma laikytis taisyklių ir bendrų susitarimų, stiprinami vaikų tarpusavio santykiai, lavinami empatijos raiškos įgūdžiai. Informantų nuomonė iš dalies atliepia Финогенова ir Пешеров (2013), Movsesjan ir kt. (2014) atlikto tyrimo rezultatus, jog judrieji žaidimai lavina ne tik dėmesį, kuris reikalingas susitelkiant ir atpažįstant kitų asmenų emocijas, bet ir mąstymo ypatumus. Anot Hille ir kt. (2015), mąstymas svarbus įsijaučiant į kito žmogaus emocinę būseną.

2 lentelė. Veiksmingiausi metodai ir priemonės, ugdant penkerių - šešerių metų vaikų empatiją

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginiai
Veiksmingiausi metodai ir priemonės, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje	Žaidimas	A „...įvairūs judrieji – komandiniai žaidimai...“ D „...didaktiniai žaidimai...“
	Grupinis darbas	A „...grupiniai kūrybiniai darbai...“ B „...taikau grupinių veiklų metodą...“
	Projektas	B „...projektinės veiklos: tėvų ir vaikų kūrybinių darbų parodos, teminės savaitės, šventiniai renginiai...“ F „...projektai įstaigoje ir už jos ribų... kalendorinės šventės... edukacinės išvykos ir ekskursijos...“
	Pokalbis – diskusija	D „... „Gera – bloga žinia“...“ F „... „Ryto ratas“... „Vaikų žinios“...“
	Vaidinimas	D „...inscenizavimas...“ E „...vaikų vaidinimai...“
	Grožinė literatūra, animacija	A „...paskaičius grožinius kūrinius, pažiūrėję animacinį filmuką, juos aptariame, analizuojame...“ D „...pasakos...“
	Muzikinių kūrinių klausymas, dainavimas	C „...girdėto muzikinio kūrinio nuotakai apibūdinti naudoju... padainuotą dainelę vaikai įvertina...“ D „...klausomos ar dainuojamos dainos nuotakos perteikimas mimika...“
	Prevencinė programa	F „...vykdoma preventcinė programa „Zipio draugai“...“
	Vaikų ir suaugusiųjų socialinis bendradarbiavimas	B „...inicijuojau vaikų ir tėvų paukštelių globą...“ F „...lankomės gyvūnų prieglaudose...“

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2021 m.

„Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos“ (2015) nurodoma, kad vaikai ugdomi įvairiose bendrose veiklose, o grupiniai darbai sudaro galimybes lavinti empatijos jausmą. Tai patvirtina ir apklausoje dalyvavę pedagogai (2), *grupinį darbą* nurodę kaip vieną iš efektyvių metodų, ugdant vaikų empatiškumą.

2 informantai penkerių – šešerių metų ugdytinių empatijai lavinti renkasi *grožinės literatūros skaitymą, animacinių siužetų peržiūrą* bei *aptarimą*. Pedagogų atsakymai patvirtina mokslininkų gautus rezultatus. Изотова ir Мыстафаева (2017) nuomone, vaikai, remdamiesi asmenine patirtimi ir moralinėmis normomis, geba teisingai įvardinti veikėjų jausmus ir poelgius. Pasak Иванова (2010), tinkamai pedagogo parinkta grožinė literatūra, teigiamai veikia empatijos raišką. Pasakos, anot Molickos (2010), moko vaikus interpretuoti ir suprasti jausmus. Buntvilo ir Juozapaitytės (2008) teigimu, animaciją tikslinga naudoti kaip metodą, mokant vaikus socialiai priimtinių elgesio normų, tačiau būtina atsižvelgti į animacinių filmų turinį.

Gilesniam ugdytinių emocijų, jausmų atpažinimui ir suvokimui bei empatijos vystymuisi trečdalis (2) pedagogų nurodo taikantys *muzikinių kūrinių klausymo* ir *dainavimo metodą*. Galime daryti prielaidą, jog tiriamųjų gauti rezultatai sutampa su Ambramauskienės ir Ozarovskos (2017) teiginiais: muzikinė veikla greičiausiai sužadina vaikų emocijas, padeda vaikams bendrauti, išreikšti save, muzikos klausymas yra vienas iš būdų sukaupti dėmesį.

Ugdant penkerių – šešerių metų ugdytinių empatiją, informantai (2) *vaikų ir suaugusiųjų socialinį bendradarbiavimą* išskiria kaip vieną iš veiksmingiausių metodų. Kuraitė (2012) patvirtina

tiriamųjų atsakymus, jog socialinis bendradarbiavimas tarp vaikų ir suaugusiųjų atskleidžia vaikams galimybes susimąstyti, įsijaučiant ir išgyvenant žmonių problemas.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tik 1 informantas taiko *prevencinę programą „Zipio draugai“* vaikų empatiškumo lavinimui. Programos tikslas - skatinti vaikų jausmų ir emocijų atpažinimą, jų supratimą ir reguliavimą, draugystę. Programa orientuota į socialinės ir emocinės kompetencijos ugdymą (Patyčių problema mokykloje ir prevencija, 2014).

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, galima konstatuoti, jog pedagogai naudoja skirtingas veiklas ir jų formas, ugdant penkerių – šešerių metų vaikų empatiją. Efektyviausios veiklos yra: grupinė, socialinė, vaidybinė ir muzikinė bei projektinė. Jų metu ugdytiniai skatinami mąstyti ir priimti sprendimus, lavinamas gebėjimas sutelkti dėmesį ir išklaudyti, ugdomas gebėjimas pažinti jausmus ir išreikšti emocijas, sudaromos sąlygos vystyti empatijai.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, paaiškėjo, jog penkerių – šešerių metų amžiaus vaikų empatiją ugdo vaidmeniniai ir judrieji žaidimai, teatrinės ir muzikinės veiklos užsiėmimai. Grožinės literatūros ir pasakų klausymas bei jų aptarimas, išreiškiant savo emocijas ir patirtus išgyvenimus, daro pozityvią įtaką empatijos vystymuisi. Pedagoogo tikslingai parinktas animacijos turinys leidžia vaikams ugdytis dorovines ir moralines vertybes. Reikšmingas vaidmuo empatijos ugdyme tenka bendrai vaikų ir suaugusiųjų socialinei veiklai. Grupinių darbų, įvairių projektų metu vaikų tarpusavio sąveika skatina toleranciją vienas kitam, skiepija bendruomeniškumo jausmą. Diskusijos, situacijų analizė ir ugdomųjų programų taikymas moko vaikus emocijų ir jausmų atpažinimo, supratimo ir tinkamo jų reguliavimo.

2. Struktūrizuoto interviu metu nustatyta, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogo ugdomosios veiklos kryptingas organizavimas, apimantis meninę, pažintinę – tiriamąją ir judrią žaidybinę veiklas, teigiamai veikia emocinę, socialinę vaiko raidą bei atskleidžia galimybes vystyti empatijai. Ugdydami penkerių – šešerių metų vaikų empatiją pedagogai nurodo skirtingus metodus: projektus, pokalbius – diskusijas, didaktinius žaidimus, judriuosius – komandinius žaidimus, grupinį darbą, vaidinimą, grožinę literatūrą ir animaciją, muziką, vaikų ir suaugusiųjų socialinį bendradarbiavimą. Pedagogai ugdymo procese retai naudoja prevencinę programą „Zipio draugai“, kuri orientuota į socialinės emocinės kompetencijos ugdymą. Be to, vaikų empatijos lavinimui nenaudoja šių veiksmingų metodų: vaikų inicijuotų vaidmeninių žaidimų ir emocinio intelekto ugdymo programos „Kimochis“.

Literatūra

1. Ambramauskienė, J. ir Ozarovska, E. (2017). Ikimokyklinio amžiaus vaikų lyderystės pradmenų raiška muzikinėje veikloje. *Pedagogika. Nr. 2 (126), 143-154.*
2. Aramavičiūtė, V. ir Jasiūnaitė, P. (2011). Žaidimas kaip vaiko socializacijos veiksnys ikimokykliniame amžiuje. *Acta Paedagogica Vilnensia. Nr. 26, 70-81.* Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/2980>
3. Bagdonas, A. ir Padaruskaitė, I. (2012). Paauglių kūno vaizdas ir patyčių patirtis. *Psichologija, Nr. 46, 45-59.* Prieiga per internetą: <http://www.journals.vu.lt/psichologija/article/viewFile/811/371>
4. Boyd, D. ir Bee, H. (2011). *Augantis vaikas.* Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
5. Brandišauskienė, A. ir Maslienė, D. (2014). Žaidimo situacijos apžvalga ikimokyklinio ugdymo institucijose. *Pedagogika. Nr.3(115), 190-205.*
6. Butvilas, T. ir Juozapaitytė, A. (2008). Šiuolaikinė animacija vaiko pasaulyje. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/social-work/article/view/1942/1758>
7. Glebuvienė, V. S. ir Tarasonienė, A. L. (2008). Šiuolaikinės informacinės technologijos ir vaikų žaidimai. *Pedagogika. Nr.89, 70-74.*
8. Hille, K., Evanschitzky, P. ir Bauer, A. (2015). *3 – 6 metų vaiko raida. Psichologijos pagrindai ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdytojams.* Vilnius: Tyto alba.

9. Jautakytė, R. (2014). Kūrybiškumo samprata ir jo ugdymas darželyje: ikimokyklinio auklėjimo pedagogų pozicija. *Tiltai. Nr. 1*, 87-103.
10. Jonilienė, M. (2008). 4 – 6 metų vaikų doro elgesio ypatumai. *Pedagogika. Nr. 90*, 136-141. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/90/jon136-142.pdf>
11. Kerulienė, I. ir Užpurytė, A. (2017). Patyčių apraiškos 3-6 metų vaikų grupėje. *Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos. 6*, 33-40. Prieiga per internetą: <http://gs.elaba.lt/object/elaba:24114910/>
12. Klaipėdos lopšelis – darželis „Nykštukas“. *Bendrosios nuostatos* (2016m. liepos 28 d. sprendimas Nr. T2-189) [žiūrėta 2018-12-01]. Prieiga per internetą: <https://www.klaipedosnykstukas.lt/wp-content/uploads/2016/09/Nuostatai.pdf>
13. Klaipėdos lopšelis – darželis „Nykštukas“. *Veiklos sritis* (2014m. spalio 7 d. įsakymas Nr. ŠV1-263) [žiūrėta 2018-12-01]. Prieiga per internetą: <https://www.klaipedosnykstukas.lt/vykdomos-programos/>
14. Kuraitė, E. (2012). Apie vaikų empatiją – gebėjimą suprasti kitų emocijas. Prieiga per internetą: <https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/tevams/apie-vaiku-empatija-gebejima-suprasti-kitu-emocijas/13255%20žiūrėta%202018-09-17>
15. Legkauskas, K. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius: Vaga.
16. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2015). *Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos*. Lietuvos respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/tevams_ugdymo_planai/knyga%20-%20rekomendacijos.pdf
17. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2016). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas*. Lietuvos respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
18. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Patyčių problema mokykloje ir prevencija*. (2014, rugsėjo 25d. Nr. 7(112)). Prieiga per internetą: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Patyciu-problema-mokykloje-ir-ju-prevencija.pdf>
19. Lipskienė, R. (2015). Teatrinės veiklos tikslai Valdorfo vaikų darželyje. *Žvirblių takas. Nr. 1 (119)*, 19-22.
20. Liubertienė, I., Kunickienė, R. ir Kupriūnienė, J. (2015). Socialinių emocinių kompetencijų lavinimas ugdymo įstaigose. *Socialinė sveikata. Nr.2 (4)*, 90-100. Prieiga per internetą: http://www.socialinisdarbas.lt/files/socialinisdarbas/SS_41.pdf
21. Malinauskaitė, A. (2011). Efektyvus socialinių ir emocinių kompetencijų skatinimo būdas vaikų darželyje – prevencinė programa „Lubo iš kosmoso!“. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. Nr.8 (2)*, 73-88. Prieiga per internetą: https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/30985/ISSN2029-0470_2011_N_8_2.PG_73-88.pdf?sequence=1&isAllowed=y
22. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.
23. Molicka, M. (2010). *Pasakų terapija*. Vilnius: Vaga.
24. Movsesjan, A., Puzaitė, D. ir Lazdauskas, T. (2014). 5-6 metų vaikų empatija ir jos ryšys su dėmesiu bei tėvų taikomu auklėjimo stiliumi. *Ugdymo psichologija, Nr. 25*, 5-17. Prieiga per internetą: <http://ugdymopsichologija.leu.lt/index.php/Ugdymopsichologija/article/view/48/32>
25. Paliulytė, I. (2015). Vaiko ugdymas teatro menu. Kelias į teatrą. *Žvirblių takas. Nr. 2 (120)*, 16-21.
26. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
27. Švaplėnienė, J. (2015). 5 – 6 metų vaikų žaidimų teoriniai ir praktiniai ypatumai. *Žvirblių takas. Nr. 2 (120)*, 31-35.
28. Švietimo ir mokslo ministerija. (2018). *Pedagogų etikos kodeksas*. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: <https://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2018/10/pedagogu-etikos-kodeksas.pdf>
29. Valiulienė, J. (2014). *Aktyvūs muzikos mokymo metodai*. Vilnius. Prieiga per internetą: <https://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/mddb/Meninis%20ugdymas/Muzika/Aktyv%C5%ABs%20muzikos%20mokymo%20metodai.pdf>

30. Žemaitytė, S. (2014). Socialinių – emocinių ikimokyklinio amžiaus vaikų įgūdžių lavinimas. Prieiga per internetą: <https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/socialiniu-emociniu-ikimokyklinio-amziaus-vaiku-igudziu-lavinimas/14217>
31. Žydžiūnaitė, V. (2006). *Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos*. Vilnius: UAB Ciklonas.
32. Гайворонская, Т. А. (2009). Развитие эмпатии детей старшего дошкольного возраста в театрализованной деятельности. Prieiga per internetą: <http://www.dslib.net/doshkoln-obrazovanie/razvitie-jempatii-detej-starshego-doshkolnogo-vozrasta-v-teatralizovannoj.html>
33. Гущина, У. В. (2015). Развитие эмпатии у дошкольников 5–6 лет. Prieiga per internetą: <https://e-koncept.ru/2015/95095.htm>
34. Дьячкова, М. А. И Папина, О. Э. (2014). Проблемы развития эмпатии у детей на этапе дошкольного возраста. Prieiga per internetą: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/45154/1/Education_issues_1_2016_49.pdf
35. Иванова, Н. М. (2010). Результаты опытной экспериментальной работы по развитию эмпатии у детей старшего дошкольного возраста. Prieiga per internetą: <https://cyberleninka.ru/article/n/rezultaty-opytnoy-eksperimentalnoy-raboty-po-razvitiyu-empatii-u-detej-starshego-doshkolnogo-vozrasta>
36. Изотова, Э. И. и Мустафаева, З. И. (2017). Роль художественной литературы во всестороннем развитии детей дошкольного возраста. *Символ науки*. № 3 (3), 111-113. Prieiga per internetą: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-hudozhestvennoy-literatury-vo-vsestonnem-razvitiu-detej-doshkolnogo-vozrasta>
37. Кондрашова, Н. В. и Турбаева, А. А. (2014). Развитие эмпатии у детей старшего дошкольного возраста посредством сказок. *Концепт*. № 03. Prieiga per internetą: <https://cyberleninka.ru/article/v/razvitie-empatii-u-detej-starshego-doshkolnogo-vozrasta-posredstvom-skazok>
38. Кондрашова, Н. В. и Фурман, Я. И. (2016). Развитие эмпатии у детей 6–7 лет в процессе игровой деятельности. *Концепт*. № 15, 296-300. Prieiga per internetą: <https://e-koncept.ru/2016/86960.htm>
39. Финогенова, Н. В. и Решетов, Д. В. (2013). Использование подвижных игр в формировании социальных компетенций детей дошкольного возраста. *Концепт*. № 08. Prieiga per internetą: <https://cyberleninka.ru/article/v/ispolzovanie-podvizhnyh-igr-v-formirovanie-sotsialnyh-kompetentsiy-detej-doshkolnogo-vozrasta>

ACTIVITIES AND METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF EMPATHY IN FIVE- TO SIX-YEAR-OLD CHILDREN IN A PRE-SCHOOL INSTITUTION

Pre-school teacher **Vilma Larkina**
Klaipėda Kindergarten “Nykštukas”
 Lecturer **Aurelija Valaitienė**
Klaipėda State University of Applied Sciences

Summary

Empathy is the ability to emotionally respond to the experiences of others and the capacity for compassion. Empathy is not innate; like other moral qualities, empathy has to be developed. The pre-school institution and the educator have an important role to play in the emotional and social development of five- to six-year-old children and in the development of empathy. By following the principles of behaviour and action, empathy and action, the teacher is able to understand the emotional state of the pupils, maintain harmonious relationships; these factors lead to the well-being of each child in the educational institution, where the child can feel part of the community, accepted, safe, respected, and where the conditions for the development of empathy are created. By organising the educational process, selecting and planning the content of education, planning the educational strategy and tasks, combining educational methods and tools, the educator plays a decisive role in the development of the creativity of the pupils, which reveals and shapes the characteristics of the personality of the child and the thinking abilities that are necessary to empathise with the emotional state of another person.

Most Lithuanian and foreign researchers (Malinauskaitė (2011), Jautakytė (2014), Liubertienė, Kunickienė, Kupriūnienė (2015), Hille, Evanschitzky, and Bauer (2015)) reveal the role of the preschool educator in developing

empathy in five- to six-year-old children. However, there is a lack of research on the specific activities and methods used by educators to develop empathy in five- to six-year-old children.

Research problem. What are the effective activities and methods used by teachers to develop empathy in five- to six-year-old children in a pre-school institution?

The object of the research – empathy expression of five- to six-year-old children.

The goal of the research – to examine activities and methods for developing empathy in five- to six-year-old children in a pre-school educational institution.

Research objectives:

1. To theoretically analyse the activities and methods used in the development of empathy in five- to six-year-old children in a pre-school educational institution.
2. To empirically evaluate the activities and methods used by educators to develop empathy in five- to six-year-old children in a pre-school educational institution.

Methods: scientific literature review, document analysis, structured interview, qualitative data analysis.

The results of the qualitative research show that the informants use different activities or forms of activities to develop empathy in children aged five to six years old. Effective activities include group, social, drama, music and project-based activities, which encourage children to think and make decisions, develop the ability to focus and listen, develop the ability to recognise feelings and express emotions, and enable the development of empathy.

In a pre-school institution, empathy is developed in five- to six-year-old children through role-play, physical play, theatre and music activities. Listening to and discussing fiction and fairy tales, expressing the feelings and emotions they experience, has a positive effect on empathy. The content of animation, chosen by the teacher purposefully, allows children to develop moral values. Shared social activities between children and adults play an important role in the development of empathy. During group work and projects, the interaction between children fosters tolerance and a sense of community, while the analysis of various discussions, situations and programmes teaches children to recognise, understand and regulate feelings and emotions, and to develop empathy.

Structured interviews revealed that the structured organisation of educational activities by pre-school teachers, including artistic, exploratory-investigative and mobile play activities, has a positive impact on the emotional and social development of the child, and creates conditions for the development of empathy. Educators refer to different methods for the development of empathy in five- to six-year-old children: projects, conversations-discussions, didactic games, active-team games, group work, drama, fiction and animation, music, and social cooperation between children and adults. However, teachers rarely use the preventive programme “Zippy’s Friends”, which focuses on the development of social-emotional competence. In addition, they do not use the following effective activities and methods to develop the empathy of children: child-initiated role-playing games and the Kimochi emotional intelligence programme.

Main words: empathy, education, pre-school institution.